

ЗЕМЕЛЬНЕ, ЕКОЛОГІЧНЕ ТА АГРАРНЕ ПРАВО

УДК 346.9:349.412

В. В. Носік

член-кореспондент НАПрН України, професор кафедри трудового, земельного та екологічного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ СТАТТІ 13 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВ ВЛАСНИКА НА ЗЕМЛЮ ВІД ІМЕНІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Носік В. В. Проблеми застосування у господарському судочинстві статті 13 Конституції України щодо здійснення прав власника на землю від імені Українського народу

Стаття присвячена вивченню проблеми забезпечення органами судової влади реалізації норм Конституції України в частині здійснення прав власника на землю від імені Українського народу.

Ключові слова: Конституція України, суб'єкти земельних правовідносин, право власності на землю, земельні спори, правосуддя.

Носик В. В. Проблемы применения в хозяйственном судопроизводстве статьи 13 Конституции Украины относительно осуществления прав собственника на землю от имени Украинского народа

Статья посвящена изучению проблемы обеспечения органами судебной власти реализации норм Конституции Украины в части осуществления права собственника на землю от имени Украинского народа.

Ключевые слова: Конституция Украины, субъекты земельных правоотношений, право собственности на землю, земельные споры, правосудие.

Nosik V. Application problems of article 13 of the Constitution of Ukraine in economic legal proceedings concerning realization of the proprietor rights to the ground on Ukrainian people behalf

The article is devoted to studying of securing problem of realization of the Constitutional norms of Ukraine by judicial authority bodies of an accomplishment of the proprietor right to the ground on behalf of Ukrainian people.

Key words: the Constitution of Ukraine, subjects of ground legal relationship, proprietary right to the ground, ground disputes, justice.

За ст. 13 Конституції України земля та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника на землю здійснюють органи державної влади та орга-

ни місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією.

У цьому зв'язку актуальними в науковому і прикладному значенні є питання щодо застосування норм ст. 13 Конституції України в частині допустимості й можливості здійснення органами судової влади прав власника на землю від імені Українського народу з огляду на те, що державна

© Носік В. В., 2011

влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. При цьому в Конституції України конкретно не визначено, які права власника від імені Українського народу можуть здійснювати органи судової влади, не передбачається також, як, у яких правових межах і формах ці органи можуть забезпечувати застосування положень ст. 13 Основного Закону у конкретних справах щодо землі та земельних ділянок.

У земельному праві та чинному земельному законодавстві правове становище органів судової влади в державному регулюванні земельних відносин традиційно розглядається крізь призму вирішення лише земельних та пов'язаних із ними інших спорів у судовому порядку. Тому діяльність суду у розглядуваній сфері спрямована на реалізацію концепції права виключної власності держави на землю. У радянській юридичній науці вирішення земельних спорів визнавалося не лише як один зі способів захисту суб'єктивних прав землекористувачів, а й як своєрідна форма охорони права державної власності на землю, оскільки порушення суб'єктивного права землекористувача органічно поєднувалося з порушенням права державної власності. Поновлюючи порушене суб'єктивне право при вирішенні земельних спорів, держава одночасно відновлює і законне право одного й єдиного власника — держави.

У сучасних умовах, коли в Україні конституційно закріплений принцип поділу влади, відбувається зміна суті й характеру відносин власності на землю, проводиться судова реформа, роль і завдання органів судової влади не зводяться до захисту лише права власності держави на землю чи суб'єктивних прав фізичних і юридичних осіб у процесі вирішення земельних спорів. Український народ, як власник землі, громадяни та юридичні особи, держава зацікавлені в тому, щоб їх право власності на землю було захищено державою.

У межах охоронної функції держави судова влада має забезпечувати переду-

сім здійснення права власності Українського народу на землю, а також набуття і реалізацію громадянами, юридичними особами та державою права власності на землю. Тому серед органів державної влади, конституційно уповноважених здійснювати від імені Українського народу право власника на землю, суди посідають особливе місце з огляду на незалежність і самостійність судової влади, а також виключність функцій правосуддя та конституційного контролю, які не можуть передаватися органам державної влади та місцевого самоврядування.

У статті 124 Конституції України передбачено, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Не є винятком і правовідносини у сфері здійснення прав власника на землю від імені Українського народу органами судової влади.

Забезпечення органами судової влади реалізації норм Конституції України в частині здійснення прав власника на землю від імені Українського народу є одним із нових і тому майже не досліджених в юридичній науці напрямів діяльності органів судової влади. Відсутність концептуальних наукових розробок із цих питань призводить до того, що органи судової влади практично не застосовують ст. 13 Конституції України під час вирішення конкретних справ щодо права власності на землю.

Оскільки у Конституції України конкретно не закріплено, що органи судової влади наділяються окремими повноваженнями щодо здійснення прав власника на землю від імені Українського народу, то їх діяльність у цій сфері необхідно розглядати крізь призму їх загального конституційного статусу, визначеного в окремому розділі «Правосуддя» Основного Закону держави, враховуючи при цьому юридичну сутність здійснення прав власника на землю від імені Українського народу як визначену законом міру можливої і дозволеної поведінки цих органів, пов'язану із застосуванням Конституції, законів у випадках потреби реалізації правомочностей володіння, користуван-

ня і розпорядження землею як об'єктом права власності Українського народу.

Подвійний правовий статус органів судової влади зумовлює особливості судової юрисдикції у відносинах, пов'язаних зі здійсненням прав власника на землю від імені Українського народу. Враховуючи те, що судова влада, як і законодавча та виконавча, за Конституцією України, за своєю природою є владою Українського народу, то юрисдикція органів судової влади поширюється як на всю землю в межах кордонів України, так і на окремі земельні ділянки, що належать на праві власності громадянам, юридичним особам і державі. При цьому межі здійснення таких повноважень щодо забезпечення реалізації прав власника на землю від імені Українського народу мають визначатися з огляду на соціальне призначення судової влади, її місце серед інших гілок влади, а також конституційний статус судових органів.

У системі поділу влади на три гілки основними функціями судової влади є здійснення судами правосуддя, конституційного контролю, поновлення порушеного права і застосування заходів державного примусу. У межах цих функцій органи судової влади можуть забезпечувати реалізацію прав власника на землю від імені Українського народу.

Порівняно з діяльністю органів законодавчої та виконавчої влади щодо здійснення прав власника на землю від імені Українського народу юрисдикція суду у цих відносинах обмежена конкретними випадками, коли виникає потреба у застосуванні Конституції України, законів та інших нормативних актів: прийняття органом законодавчої чи виконавчої влади акта, що суперечить Конституції України чи закону, наявність спору між особами, вчинення правопорушення, визнання факту, що має юридичне значення, тощо. Водночас органи судової влади не можуть приймати рішення з тих питань реалізації прав власності на землю від імені Українського народу, які віднесені Конституцією України до повноважень Українського народу як власника землі, а та-

кож мають здійснюватися виключно Верховною Радою України.

Закріплені у Конституції України принципи гарантованості й непорушності права власності є важливими чинниками, які по-новому визначають зміст діяльності органів судової влади щодо забезпечення реалізації цих засад. Якщо донедавна в судовому порядку можна було визнати угоди щодо права власності на землю недійсними з мотивів їх неузгодженості з державними чи суспільними інтересами, то нині органи судової влади не можуть приймати подібних рішень, оскільки ст. 41 Конституції України не має конфіскаційного характеру і передбачає компенсаційний підхід до регулювання відносин власності на землю. З огляду на це органи судової влади, здійснюючи правосуддя у сфері забезпечення прав власника на землю від імені Українського народу, зобов'язані приймати рішення, спрямовані на взаємоузгодження інтересів різних суб'єктів у конкретних справах.

Характерною особливістю судової юрисдикції щодо здійснення прав власника на землю від імені Українського народу є те, що лише органи судової влади можуть обмежити інтереси держави щодо права власності на землю чи використання землі або регулювання земельних відносин, керуючись всенародними інтересами.

Реалізуючи власну компетенцію, органи судової влади у конкретних ситуаціях можуть виступати безпосередніми суб'єктами здійснення прав власника на землю від імені Українського народу. Так, наприклад, приймаючи рішення про неконституційність ухваленого парламентом закону щодо зміни меж території держави, Конституційний Суд у таких випадках діє, власне, від імені Українського народу. Або ж Верховний Суд України, приймаючи рішення про скасування розпорядження Уряду про відчуження земельної ділянки у межах міської ради, також виступає суб'єктом здійснення прав власника на землю від імені Українського народу, оскільки діє в інтересах усіх громадян відповідної територіальної громади.

Можливість органів судової влади забезпечувати реалізацію правомочностей Українського народу як власника землі у межах власної компетенції, а також використання передбачених законом засобів впливу на вирішення конкретних ситуацій залежить від конституційного статусу цих органів.

За Конституцією України, судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції, система яких базується на принципах територіальності та спеціалізації. Узагальнюючи практику розгляду земельних, а також земельно-майнових спорів, Верховний Суд України у своїх роз'ясненнях керується тим, що юридичну основу для застосування земельного та іншого законодавства при вирішенні земельних спорів становить норма ч. 1 ст. 14 Конституції України про те, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, залишаючи поза увагою норми Основного Закону щодо права власності на землю Українського народу.

Однак посилення лише на ст. 14 Конституції України без норми ст. 13 Основного Закону не створює належного юридичного підґрунтя для практики застосування судами чинного законодавства у справах щодо здійснення органами державної влади та місцевого самоврядування прав власника на землю від імені Українського народу, набуття і реалізації громадянами, юридичними особами і державою права власності на землю, визнання незаконними рішень органів державної влади та місцевого самоврядування з питань передачі земельних ділянок у власність чи надання у користування, повернення самовільно зайнятих земельних ділянок тощо.

Відсутність єдиного концептуального підходу в судовій практиці до застосування законодавства у сфері регулювання відносин власності на землю в Україні створює серйозні проблеми при обґрунтуванні законності судових рішень у спра-

вах, що виникають у процесі здійснення права власності на землю в Україні.

У судовій практиці не застосовуються конституційні приписи про те, що земля є об'єктом права власності Українського народу, так само як і народ України не визнається суб'єктом такого права. У результаті діяльність судів загальної юрисдикції у сфері здійснення права власності на землю базується на положеннях ЗК України, відповідно до якого власність на землю може існувати у трьох формах — приватній, державній, комунальній. Однак не завжди можна вирішити питання здійснення права власності на землю Українського народу громадянами, юридичними особами, державою у межах законів, що визначають правовий режим землі тієї чи іншої форми власності.

Так, наприклад, не можна законно, без застосування ст. 13 Основного Закону держави, вирішити спір щодо відмови сільською, селищною чи міською радою у приватизації земельної ділянки фізичним чи юридичним особам України, які проживають не за місцем розташування такої ділянки; обмеження права користування землею громадян однієї територіальної громади на землях іншої; доступу до реалізації гарантованого Конституцією України права власності народу на землю тощо.

Характерною особливістю здійснення прав власника на землю від імені Українського народу органами судової влади є те, що суди реалізують окремі правомочності власника на землю у процесі правосуддя лише тоді, коли органи законодавчої і виконавчої влади не забезпечили здійснення таких прав у межах своїх повноважень або ж коли виникає потреба узгодження інтересів суб'єктів земельних правовідносин із питань реалізації прав на землю. При цьому суди не зв'язані будь-якими рішеннями інших органів державної влади чи місцевого самоврядування і мають здійснювати права власника на землю від імені Українського народу, підкорюючись лише закону.